

КУЛЬТУРНИЙ ЧИННИК ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Рецензія на монографію: Романюк О. І. Від тоталітаризму до демократії та національної державності: системний аналіз посткомуністичних трансформацій: монографія. Х. : ХДАК, 2011. — 376 с.

Дослідження трансформаційних процесів, що відбуваються на посткомуністичному просторі, є найактуальнішим напрямом сучасного суспільствознавства. Хоча на початок посткомуністичних трансформацій у політичній науці сформувалася галузь — транзитологія, яка спеціалізується на аналізі переходів до демократії, але її первісна парадигма виявилася неспроможною спрогнозувати їх розвиток та надати поради щодо оптимізації. За останні роки вийшли друком численні праці з посткомуністичної проблематики, проте, як зауважує А. Мельвіль, ще й досі «немає інтегративної теорії, яка могла б описати та пояснити всю багатоманітність нових і різнорідних соціальних, економічних, політичних, ідеологічних та психологічних явищ, що виникли на руїнах комунізму». У цьому контексті заслуговує на увагу монографія О. Романюка, в якій здійснено спробу проаналізувати посткомуністичні трансформації в контексті взаємодії їх політичних, економічних та культурних чинників, соціально та національно-політичних складових, внутрішніх і міжнародних аспектів.

Головне завдання, яке ставить дослідник, полягає в з'ясуванні ступеня придатності транзитологічної парадигми до аналізу перетворень у посткомуністичних суспільствах. На відміну від тих науковців, котрі намагаються або втиснути посткомуністичну дійсність у рамку транзитологічної парадигми, або натомість повністю заперечити її придатність для посткомуністичних суспільств, О. Романюк наголошує на необхідності оновлення парадигми транзитології через «виявлення того, які з положень транзитологічної парадигми не доведені практикою, а які підтверджені; які з останніх мають характер локальних закономірностей, а які — загальних. Аналізуючи вплив багатоманітних чинників на розвиток трансформаційних процесів, дослідник значну увагу приділяє культурі, роль якої визначається двома обставинами.

По-перше, культура є як важливим структурним детермінантом посткомуністичних трансформацій. Пояснюючи відмінні результати трансформацій у різних країнах, автор звертає увагу на те, що в країнах Центрально- та Південно-Східної Європи, а також Балтії в дототалітарні часи періодично існували більш-менш розвинуті елементи політичної демократії: конституціоналізм, парламентаризм, багатопартійність, альтернативні вибори, політична опозиція, які залишили свій слід у політичній культурі. До того ж, їх попередні, тоталітарні режими мали інсталювану

природу й функціонували протягом зміни двох генерацій населення, внаслідок чого не відбулося культурного розриву з дототалітарним минулим. Натомість на пострадянському просторі ніколи не існувало ліберальної держави, буржуазного конституціоналізму та парламентаризму, альтернативних виборів на основі загального і рівного виборчого права. Радянський тоталітаризм мав оригінальний характер, оскільки «виник на власному соціокультурному ґрунті» і функціонував більше 70 років, за які змінилося три генерації, внаслідок чого навіть ті невеликі культурні здобутки капіталістичного періоду розвитку ... були втрачені.

По-друге, саме зміни в політичній культурі, на думку О. Романюка, на кінцевий рахунок визначають результати перехідних процесів. У монографії міститься критика концепції цивілізаційного детермінізму, в основі якої — уявлення про те, що трансформаційні процеси відбуваються полілінійно, що зумовлено глибинними цивілізаційними, а не ситуативними політичними відмінностями країн, які здійснюють трансформацію. Не заперечуючи ролі цивілізаційного чинника, який впливає на трансформаційні процеси через культуру, автор водночас наголошує, що він не ставить нездоланих перепон для становлення вільних демократичних суспільств, а здатний тільки пришвидшувати або гальмувати трансформаційні процеси.

Особливість методологічного підходу, на якому ґрунтується дослідження, полягає в тому, що трансформації переважної більшості посткомуністичних країн трактуються як «бінарний процес», який містить у своїй структурі дві складові: посттоталітарну, «завдання якої полягає у перетворенні посттоталітарних суспільних відносин (тих, що дісталися в спадок від тоталітаризму) на (в ідеалі) демократичні», та державотворчу — перетворення частин колишніх багатонаціональних державних утворень на суверенні національні держави, що взаємно детермінують одна одну. Розкриваючи роль чинника державності в процесі посткомуністичних трансформацій, автор говорить, що всі країни зі сталою державністю досягли успіхів у просуванні до свободи та демократії, а переважна більшість новоутворених країн зустріла (значна їх частина і сьогодні має) великі труднощі на цьому шляху. Це пояснюється тим, що в новоутворених державах є складнішою структура політичного конфлікту, бо до конфлікту цінностей і інтересів додається конфлікт політичної ідентифікації, та специфічним розміщенням політичних сил.

Оцінюючи в цілому монографію О. Романюка, слід зазначити, що її можна вважати етапним явищем у дослідженні посткомуністичної дійсності. Запропоновані автором нові підходи до осмислення трансформаційних процесів істотно збагатять методологічну базу транзитології.

Надійшла до редколегії 26.01.2012 р.